

Akademia Pomorska w Słupsku

AGNIESZKA TETERYCZ-PUZIO

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1728-3062>

agnieszka.teterycz-puzio@apsl.edu.pl

*Kobiety z warstwy rycerskiej w świetle dokumentów mazowieckich
z XII i XIII wieku*

Women of the Knightly Class in the Light of Masovian Documents from the 12th and 13th Centuries

ABSTRAKT

W artykule postawiono pytanie, jaka była pozycja prawna kobiety z warstwy rycerskiej w XII i XIII wieku na Mazowszu. Tego typu badania, ze względu na słabą podstawę źródłową, były dotąd podejmowane w znikomym stopniu. Przeprowadzono analizę 10 dokumentów powstałych na Mazowszu lub wystawionych przez władców rządzących Mazowszem w wyżej wskazanym czasie, w których wzmiankowane są kobiety. Występowały one w nich najczęściej z mężami lub jako wdowy, dokonując nadań na rzecz Kościoła. Wymienione w artykule kobiety pojawiały się w dokumentach, w większości przypadków czyniąc nadania samodzielnie. W dwóch przypadkach zostały wspomniane w dokumentach swoich mężów. W jednym przypadku sprawy, w którą zaangażowana była kobieta, dotyczą aż trzy dokumenty. Właściwie wszystkie kobiety, z wyjątkiem jednego dokumentu, zostały wymienione z imienia. W świetle znanych dokumentów należy stwierdzić fakt uznawania praw kobiet do własności majątkowej i możliwości rozporządzania nią w dzielnicy mazowieckiej w okresie rozbicia dzielnicowego, uwagę zwraca natomiast bardzo mała ilość dokumentów, w których dyspozycje majątkowe czyniły kobiety, szczególnie w stosunku do sytuacji na innych ziemiach polskich.

Słowa kluczowe: pozycja prawna kobiety; warstwa rycerska; Mazowsze; własność majątkowa

W źródłach polskich do początku XIV wieku znajdujemy nieliczne informacje o kobietach z warstwy rycerskiej i chłopskiej, ich pozycji, codziennym życiu czy sytuacji prawnej. Stosunkowo rzadko są one wspomniane w dokumentach.

Niewątpliwie te kobiety nie należały do grupy źródełtwórczej¹. Celem artykułu jest próba przybliżenia kilku postaci kobiet z warstwy rycerskiej, żyjących w XII i XIII wieku w dzielnicy mazowieckiej, poprzez wskazanie możliwych do odtworzenia fragmentów ich życia oraz określenie ich pozycji majątkowej i prawnej. Są to postaci zwykle pomijane ze względu na marginalny, mniejszy nawet niż w przypadku innych dzielnic, zakres wzmianek źródłowych ich dotyczących.

Dla oceny pozycji kobiet z warstwy rycerskiej na Mazowszu w okresie rozbięcia dzielnicowego ważne jest określenie, jaka była sytuacja kobiet na obszarze innych ziem polskich. Kościół za wzorzec stawiał kobiety oddające się praktykom religijnym oraz fundatorki i dobrodziejki klasztorów². Takie kobiety, zwłaszcza z dynastii panującej, były obecne w sferze publicznej. Ponadto w świetle dokumentów wyróżniały się kobiety sprawujące rządy regencyjne w imieniu małoletnich synów po śmierci panującego księcia oraz przełożone klasztorów³. Przemiany obyczajowe i gospodarcze, które zachodziły w XIII wieku m.in. pod wpływem wzorców napływających z Europy zachodniej, przyczyniały się do wzmiankowania i występowania kobiet także z warstwy rycerskiej w różnego typu dokumentach, zwłaszcza dotyczących własności kościelnej⁴. Kobiety dysponowały swoim prywatnym mieniem, otrzymywały dobra na podstawie umowy przedślubnej. Aktywność kobiet w zakresie wystawiania dokumentów widoczna jest w dzielnicy śląskiej⁵. Na Śląsku zdarzały się też odstępstwa od reguły, że kobiety nie sprawują

¹ A. Szymczakowa, *Pozycja kobiety w średniowiecznej Polsce*, [w:] *Kobiety o kobietach. Studia i szkice. Średniowiecze i czasy nowożytne*, red. W. Zawitkowska, Rzeszów 2010, s. 11. Zob. G. Wojciech-Masłowska, *Między strachem a miłością. Jakich kobiet mężczyźni bali się w średniowieczu*, [w:] *Scriptura Kustos memoriae. Prace historyczne*, red. D. Zydorek, Poznań 2010, s. 653–662.

² Zob. M. Michalski, *Kobiety i świętość w żywotach trzynastowiecznych księżnych polskich*, Poznań 2004, s. 310; G. Pac, *Kobiety, asceza i władza nad ciałem w późniejszym średniowieczu*, „Przegląd Historyczny” 2009, t. 100, nr 3, s. 525–545.

³ A. Teterycz-Puzio, *...domina et princeps... Władza księżnych na ziemiach polskich w XIII w. w świetle dokumentów*, [w:] *Kobiety i władza w czasach dawnych*, red. B. Czwojdrak, A.A. Kluczek, Katowice 2015, s. 194–216. Zob. eadem, *Piastowskie księżne regentki. O utrzymanie władzy dla synów (koniec XII w. – początek XIV w.)*, Kraków 2016; E. Pluta, *Abbies, Prories, Mother: The Position of a Mather Superior on Selected Examples of Female Convents in the Medieval Lesser Poland Region*, [w:] *Kobieta niepoznana na przestrzeni wieków*, red. A. Obara-Pawłowska, A. Miączewska, D. Wróbel, Lublin 2017, s. 87–100.

⁴ J. Wiesiołowski, *Zmiana pozycji społecznej kobiety w średniowiecznej Polsce*, [w:] *Kobieta w kulturze średniowiecznej Europy. Prace ofiarowane Profesor Alicji Karłowskiej-Kamizowej*, red. A. Gąsiorowski, Poznań 1999, s. 42.

⁵ Zob. J. Mularczyk, *Dobór i rola świadków w dokumentach śląskich do końca XIII w.*, Wrocław 1977, s. 81–85; T. Jurek, *Wędrowni rycerze i ich damy. Małżeństwa obcych rycerzy na Śląsku w XIII i XIV w.*, [w:] *Kobieta w kulturze średniowiecznej Europy*, red. A. Gąsiorowski, Poznań 1995, s. 61–77; idem, *Ślub z obcym. Żony i córki niemieckich rycerzy na Śląsku w XIII i XIV w.*, [w:] *Kobieta i rodzina w średniowieczu i na progu czasów nowożytnych*, red. Z.H. Nowak, A. Radziwiński,

funkcji publicznych (dwie pisarki miejskie ze Świdnicy i Jeleniej Góry w XIV wieku)⁶.

Wzorce pojawiające się na Śląsku przenikały także do Małopolski. W dokumentach powstałych w księstwie krakowsko-sandomierskim w omawianym czasie kobiety występowały najczęściej z mężami lub jako wdowy dokonujące nadań głównie na rzecz Kościoła bądź były wzmiankowane w związku ze sprawą, która ich dotyczyła. Zwykle dokumenty dotyczą nadań kobiet dla instytucji kościelnych; nierzadko dokumenty, w których wzmiankowane były kobiety, odnosiły się do sporów majątkowych. W dokumentach małopolskich zazwyczaj wymienione są kobiety wysoko stojące w hierarchii społecznej księstwa krakowsko-sandomierskiego⁷.

Nierówna pozycja kobiety w świetle prawa, zarówno w stosunku do mężczyzny, jak i w zależności od jej pochodzenia, widoczna jest w *Księdze elbląskiej* z końca XIII wieku lub początku XIV wieku, prezentującej prawo o charakterze zwyczajowym stosowane na północy ziem polskich. Kary za przestępstwa w stosunku do kobiet różnicowane były w zależności od pochodzenia pokrzywdzonej, np. „jeśli ktoś zniewoli dziewczynę z rycerskiego stanu” bądź ją uprowadzi, płaci 50 grzywien sędziemu, a jej tyle, ile zasądzi sędzia. W przypadku wiejskiej dziewczyny kara wynosiła 6 grzywien⁸. W świetle *Księgi elbląskiej* wyróżnia się pozycja wdowy. Po śmierci rycerza jego synowie zobowiązani byli swoją matkę pozostawić w majątku z taką władzą, jaką miała przed śmiercią męża. Jeśli wychodziła za mąż, miała otrzymać konia do jej wozu oraz konie dla sługi i otaczających ją kobiet. Gwarantowano jej swobodne dysponowanie jej własnymi środkami⁹.

Przypadki wystąpienia kobiet z warstwy rycerskiej i możnowładczej w dokumentach powstałych na Mazowszu w okresie tzw. rozbitcia dzielnicowego należą do rzadkości. Mazowsze, położone w południowo-wschodniej części ziem polskich, sąsiadujące w XIII wieku z ludami pogańskimi, było w zupełnie innej sytuacji niż zachodnie dzielnice piastowskie czy też księstwo krakowsko-sandomierskie, będące pod wpływami idącymi np. z Węgier czy Cesarstwa Niemieckiego.

Toruń 1998, s. 41; A. Pobóg-Lenartowicz, *Aktywność kobiet w życiu społeczno-gospodarczym średniowiecznego Śląska*, [w:] *Kobiety o kobietach...*, s. 57, 61.

⁶ J. Maliniak, *Kobieta w hierarchii urzędniczej średniowiecznego miasta (na przykładzie pisarki miejskiej)*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1999, t. 54, nr 4, s. 535–538; A. Radziwiński, *Kobieta w dokumentach papieskich późnego średniowiecza*, https://www.academia.edu/9062571/Kobieta_w_dokumentach_papieskich_p%C3%B3%C5%BAnego_%C5%9Bredniowiecza (dostęp: 4.01.2019), s. 2.

⁷ A. Teterycz-Puzio, *Pozycja kobiet z rodzin rycerskich w dzielnicy krakowsko-sandomierskiej w okresie rozbitcia dzielnicowego*, „Annales UMCS. Sectio F” 2019, vol. 74, s. 75–95 oraz przytoczona tu literatura dotycząca sytuacji kobiet w omawianym okresie.

⁸ *Najstarszy zwód prawa polskiego*, wyd. J. Matuszewski, Warszawa 1959, art. 17, s. 194.

⁹ *Ibidem*, art. 21, s. 200–202.

Na Mazowszu w XIII wieku najslabsza była pozycja możnowładztwa w stosunku do innych ziem polskich, stosunkowo najpóźniej dotarły tam też nowe formy ustrojowe idące z zachodu Europy. Czy podobna tendencja daje się zaobserwować w stosunku do sytuacji prawnej kobiety czy też rzadkie występowanie kobiet w dokumentach mazowieckich ma inne przyczyny?

Sytuację prawną kobiety z warstwy rycerskiej na północno-wschodnich ziemiach polskich w XII i XIII wieku obrazują dokumenty wystawiane przez władców i dostojników mazowieckich, które wskazują na różnice w omawianej kwestii w stosunku do uwarunkowań w dzielnicy śląskiej czy krakowsko-sandomierskiej. Podstawę przeprowadzonej analizy stanowią dokumenty wystawiane przez władców i dostojników mazowieckich, odnoszące się do posiadłości zlokalizowanych na terytorium Mazowsza. Często znamy jednak jedynie imię kobiety wymienionej w dokumencie albo znajdujemy wyłącznie informację, że była żoną wymienionego z imienia rycerza, dlatego w niektórych przypadkach podjęto próbę określenia pozycji kobiety przez pryzmat wiadomości, które posiadamy odnośnie do pozycji i działalności jej męża.

Jeden z najstarszych przypadków wzmiankowania kobiety z rodziny rycerskiej z terenu Mazowsza (jednak jako *uxor*, bez podania jej imienia) znajdujemy w dokumentach patriarchy Monacha z 1198 roku, dotyczących dóbr nadanych klasztorowi w Miechowie. Wspomniano tam bowiem jako darczyńców wojewodę mazowieckiego Żyrę i jego żonę. Nadania wraz z żonami mieli uczynić też Jaksa, Gniewomir, Gerloch, kasztelan sandomierski Jakub, Gorichon, Altheman, Konrad, Świętosz, Bertold i Szymon¹⁰. Dokument ten pozwala zatem przyjąć, że kobiety w XII wieku miały udział w decydowaniu o nadaniu nieruchomości.

Kolejnym źródłem jest dyplom biskupa płockiego Gedki. Biskup wspomniał w dokumencie z około 1206/1207 roku swojego pradziadka Wojsława oraz prababkę, córkę Kelkona, pierwszą żonę Wojsława i matkę jego synów: Janusza i Trojana. Wymienił także drugą żonę Wojsława, Dobiechnę, córkę Kiljana, z którą ten nie miał dzieci. Dobiechna uczyniła nadanie dla biskupstwa płockiego¹¹. W dokumencie Gedki jest mowa o wsiach przekazanych drugiej żonie przez Wojsława i ufundowaniu przez Dobiechnę kościoła NMP, zwanego od tego czasu kościołem Wojsława, oraz o przekazaniu go po śmierci tego dostojnika katedrze płockiej wraz z zabezpieczeniem dla czterech kanoników i prepozyta. Kościół

¹⁰ *Zbiór ogólny przywilejów i spominków mazowieckich*, wyd. J.K. Kochanowski, Warszawa 1919, nr 143 [dalej: dalej: ZDMaz]; *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, wyd. F. Piekosiński, t. 2, Kraków 1886, nr 375–376 [dalej: KDM]; *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, wyd. I. Zakrzewski, t. 1, Poznań 1877, nr 34 [dalej: KDW].

¹¹ *Zbiór dokumentów i listów miasta Płocka*, wyd. S.M. Szacherska, t. 1, Warszawa 1975, nr 6, s. 11–12 [dalej: ZDiLMP]. O nadaniu zob. M. Stawski, *Początki klasztoru norbertanek w Płocku*, „Annales Academiae Pedagogicae Cracoviensis. Studia Historica” 2007, t. 5, s. 37–38.

w świetle dokumentu powstał z inicjatywy Dobiechny i podczas konsekracji został przez nią przekazany biskupowi plockiemu. Niewiele wiemy o Dobiechnie. Nieznany jest ród, z którego pochodziła. Przyjrzyjmy się zatem informacjom, które pośrednio przynosi o niej dokument biskupa plockiego.

Dobiechna była niewątpliwie żoną bardzo wpływowego człowieka. Początki swej kariery Wojsław z rodu Powalów zawdzięczał Sieciechowi, dzięki któremu został komesem wrocławskim, a także nauczycielem Bolesława Krzywoustego. Udało mu się stworzyć ekonomiczne i polityczne podstawy znaczenia swej rodziny. Sam też prowadził działalność fundacyjną, wspomagając księcia Bolesława w fundacji klasztoru benedyktynów na Łysej Górze. Synowie Wojsława osiągnęli wysokie urzędy dzięki wsparciu udzielonemu młodszym synom Bolesława Krzywoustego w czasie walk z Władysławem II Wygnańcem, czynili również nadania (np. na rzecz konwentu trzemeszeńskiego)¹².

Fundacja Dobiechny miała miejsce na początku lat 40. XII wieku, być może w czasie zjazdu z okazji uroczystości pogrzebowych w 1144 roku księżnej Salomei, wdowy po Bolesławie Krzywoustym. Mogli być wtedy obecni synowie Wojsława z pierwszego małżeństwa wymienieni w dokumencie Gedki: Janusz oraz Trojan; zapewne i oni nie sprzeciwili się wtedy tej fundacji. Dobiechna przekazała na uposażenie świątyni dobra zapisane jej przez męża. Ustanowiono przy fundacji czterech kanoników i prepozyta. Dobiechna w czasie konsekracji przekazała fundację biskupowi i katedrze plockiej. Na początku była to mała placówka kanonicka, osadzono tam czterech kanoników i prepozyta¹³. Wkrótce rodzina Wojsława zaczęła udawadniać swoje prawa do części dóbr. Wojewoda Żyro w 1185 roku uzasadniał powody odebrania katedrze kościoła Wojsława, wspominał też o dwóch wsiach z własnego nadania oraz o zmianie obsady świątyni na kanoników z Neuwerk k. Halle. Być może stało się tak z powodu nieporozumień między Żyrą, sprawującym rządy w imieniu chorowitego księcia Leszka, syna Bolesława Kędzierzawego, a ówczesnym biskupem plockim Wilkiem, związanym z Kazimierzem Sprawiedliwym. Przypuszczalnie już po śmierci Leszka Bolesławowica Żyro oddał swą fundację rodową, kościół NMP w Płocku, pod opiekę kanoników regularnych w Neuwerk k. Halle, wyłączając go spod władzy biskupa plockiego¹⁴. Olt, syn Żyry, także próbował odebrać świątynię katedrze, o czym wiadomo z dokumentu biskupa Gedki¹⁵. W dyplomie Żyry są szczegółowo wymienione wsie nadane kościołowi (Osiek, Rochny, Opinogóra, Ostrów, Chęłpowo, Popłacin,

¹² M. Szymaniak, *Biskup plocki Gedko (1206–1223). Działalność kościelno-polityczna na tle procesu emancypacji Kościoła polskiego spod władzy kościelnej*, Toruń 2007, s. 114–117. Zob. także: J. Dobosz, *Monarchia i możni wobec kościoła w Polsce do początku XIII w.*, Poznań 2002, s. 279–281.

¹³ J. Dobosz, *op. cit.*, s. 393.

¹⁴ ZDiLMP, I, nr 3, s. 6–7.

¹⁵ M. Szymaniak, *op. cit.*, s. 222–223.

Dymiec, Ostrowąs, Seroczki, Murzynno/Murzynowo); zapewne są wśród nich te, które zostały zapisane Dobiechnie przez męża.

Celem wydania tego dokumentu przez biskupa Gedkę było uzasadnienie praw katedry do własności świątyni i uchylenie roszczeń rodziny fundatorki. W obecności księcia Konrada Mazowieckiego i swego krewnego Piotra Trojanowica uznał on wszelkie roszczenia do świątyni za bezpodstawne – z jednej strony uczynił to jako biskup płocki, z drugiej zaś jako przedstawiciel rodziny zgłaszającej pretensje do darowanych dóbr. Gedko wskazał przede wszystkim, że fundatorka świątyni nie była związana z rodem Powalów więzami krwi. Za pontyfikatu Gedki doszło też do zmiany obsługi kościoła – kanoników zastąpiły norbertanki, w których uposażeniu znalazło się wiele wsi wymienionych w dokumencie Żyry jako własność kościoła Wojśława¹⁶.

W literaturze przedmiotu trwa dyskusja nad identyfikacją kościoła ufundowanego przez Dobiechnę. Wskazywano jako jej fundację katedrę bądź kolegiatę św. Mikołaja, co odrzucał m.in. Czesław Deptuła¹⁷. Inne wskazywane lokalizacje dotyczą fundacji uczynionej na obszarze między katedrą a kościołem św. Michała lub na Wzgórzu Tumskim¹⁸.

Co można powiedzieć o samej Dobiechnie? Była kobietą dobrze sytuowaną, której pozycję w momencie uczynienia fundacji wzmocniała zapewne jej sytuacja prawna jako wdowy. Mogła być w dobrych relacjach ze swoimi pasierbami, skoro nie występowali oni przeciw fundacji, która odbyła się zapewne w ich obecności. Być może fundacja była robiona z majątku, który Dobiechna posiadała w ramach wiana, choć treść dokumentu Gedki sugeruje, że dysponowała majątkiem otrzymanym od męża; być może intencją wystawcy było podkreślenie ważności jej nadania.

Możliwe, że fundację uczyniono w postaci dyspozycji ustnej, stało się to bowiem w czasie, kiedy zaczęła dopiero pojawiać się tendencja do utrwalania czynionych rozporządzeń majątkowych na piśmie.

W dokumentach ksiąg mazowieckich wymieniane były ich żony bądź matki często bez podania imienia księżnej, jednak w akcie Konrada I z około 1212/1213 roku dla klasztoru w Strzelnie¹⁹ wystąpiła wśród świadków mniszka strzelnieńska *domicella Wirchoslawa filia boleslavi*. Najprawdopodobniej wywodziła się ona z dynastii piastowskiej, gdyż uznawana jest za córkę Bolesława

¹⁶ *Ibidem*, s. 223, 227. O rodzie Powalów zob. J. Wroniszewski, *Nobiles Sandomirienses. Rody Dębów, Janinów, Grzymałów*, Kraków 2013.

¹⁷ C. Deptuła, *Kolegiata Najświętszej Marii Panny na podgrodziu płocki (próba nowego ujęcia zagadnienia)*, „Notatki Płockie” 1959, t. 4, s. 46–51.

¹⁸ Z. Polak, *Lokacje płockie w świetle archeologii*, „Rocznik Mazowiecki” 2001, t. 13, s. 25–27 oraz informacje na temat lokalizacji kościoła Dobiechny.

¹⁹ ZDMaz, nr 181; *Dokumenty kujawskie i mazowieckie przeważnie z XIII w.*, wyd. B. Ulanowski, Kraków 1887, s. 8 [dalej: DKM].

księcia kujawskiego, a wnuczkę Mieszka Starego, rzadziej zaś za córkę Bolesława Kędzierzawego²⁰. Konrad, jako książę krakowsko-sandomierski, wydał wprawdzie w 1242 roku dokument dla innej zakonnicy, Wyżeniegi (w latach 1252–1282 przełożonej klasztoru w Staniątkach²¹) – w momencie wystawienia dokumentu zakonnicy w Staniątkach, córki kasztelana krakowskiego Klemensa, który zginął w bitwie z Tatarami pod Chmielnikiem, potwierdzający jej prawa do wsi Niemodlin, otrzymanej od ojca²². Dokument ten jednak nie dotyczył Mazowsza.

W dokumencie Konrada I Mazowieckiego z 1219 roku, potwierdzającym darowiznę dokonaną przez komesa Krystyna, syna Pomiana, i jego żonę Przybysławę dotyczącą wsi Góra, Suchodół i Brudno dla katedry plockiej²³, wymieniona została Przybysława jako jedna z osób dokonujących darowizny. Jest to dokument księcia Konrada, wystawiony na prośbę dziekana Guntera, który w obecności Mikołaja, męża Przybysławy, prosił księcia o potwierdzenie nadania Krystyna, nieżyjącego męża Przybysławy. Podano, że Przybysława potwierdziła to nadanie wobec arcybiskupa gnieźnieńskiego Henryka Kietlicza. Przybysława miała w imieniu kościoła NMP (decyzją arcybiskupa i kanoników) dzierżyć owe wsie do swej śmierci, a potem miały one przejść w bezpośredni zarząd kościoła.

Niewykluczone, że ktoś z rodziny Krystyna ujawnił roszczenia do wspomnianych wsi, ale najprawdopodobniej Przybysława potwierdziła nadanie zmarłego męża, zapewniając sobie przy tym użytkowanie wsi do końca życia. Dokument sugeruje mocną pozycję Przybysławy, która mogła gospodarować nadanymi już dobrami. Krystyn zapewne należał do grupy komesów posiadających dość znaczne, rozrzucone także poza Mazowszem, dobra ziemskie, będące niewątpliwie jedną z podstaw jego pozycji²⁴. W dokumencie został przywołany też drugi mąż Przybysławy, Mikołaj. Określenie komesa, użyte w odniesieniu do Mikołaja, może sugerować jego przynależność do grupy wyższych urzędników terytorialnych lub dworskich bądź oznaczać, że był świeckim członkiem elity społecznej²⁵.

Kolejne nadanie uczynione przez kobietę zostało wspomniane przez księcia mazowieckiego Siemowita, syna Konrada Mazowieckiego. W dniu 7 kwietnia

²⁰ Zob. omówienie dyskusji na temat ojca Wierzchosławy: B. Śliwiński, *Czy Wierzosława, córka księcia kujawskiego Bolesława i wnuczka Mieszka III Starego, była mniszką w Żukowie na Pomorzu Gdańskim?*, „Pomorze, Mazowsze, Prusy. Gdańskie Studia z Dziejów Średniowiecza” 2000, t. 7, s. 235–239.

²¹ M.L. Wójcik, *Ród Gryfitów do końca XIII w. Pochodzenie, genealogia, rozsiadlenie*, Wrocław 1993, s. 49 oraz przypis 71.

²² KDM, t. 2, nr 419.

²³ DKM, s. 44, nr 3; ZDMaz, nr 202.

²⁴ J. Piętka, *Geneza mazowieckiej elity feudalnej i jej stan w pierwszym okresie niezależności księstwa (1138–1371)*, „Rocznik Mazowiecki” 1979, t. 7, s. 41.

²⁵ Zob. A. Bogucki, *Komes w polskich źródłach średniowiecznych*, Warszawa 1972, s. 20–28, 103; idem, *O strukturze administracyjnej Polski XI i XII w.*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1992, t. 44, s. 14.

1249 roku w Białotarsku ksiączę Siemowit jako *dux Mazouie et Chyrnensis* w obecności swego brata Kazimierza, księcia kujawskiego, i prepozyta płockiego Andrzeja zaświadczył, że Ewa, wdowa po komesie Grzymisławie, nadała kościołowi św. Krzyża w Białotarsku wieś Dąbrowę (dziś Dąbrówka). Ewa czyniła nadanie za dusze swoich przodków i za wieczne zbawienie męża z dóbr, które posiadała z majątku swojej matki²⁶.

Świadcami dokumentu Siemowita byli, obok księcia kujawskiego Kazimierza, licznie wymienieni urzędnicy księcia Siemowita, co wskazuje na rangę ważności dyplomu. Wystąpili tam: skarbnik Domasz, podkomorzy Niemierza, podkoni Przybysław, a także: (1) przedstawiciele warstwy rycerskiej: Męcina, syn Jana z Rawy; Wit, brat kleryka Anzelma; Damian; Paweł, syn Degona; komes Tomasz, syn Piotrka; (2) dostojnicy kościelni: kanonik kolegiaty w Grodźcu Radosław; pleban z Radzikowa Wrocław; Witalis, scholastyk kolegiaty św. Michała w Płocku i kapelan księcia Bolesława (a następnie Siemowita); Jan, proboszcz z Iłowa; kleryk Mikołaj; kanonik płocki Robert oraz prepozyt. W dokumencie został wspomniany kanonik płocki Andrzej. Dokument został sporządzony *per manum Johannis subcancellarii*²⁷.

W odniesieniu do Ewy nie możemy powiedzieć więcej ponad to, o czym wspomniano w dokumencie. Przyjrzyjmy się zatem osobie jej zmarłego męża i jego rodzinie, co pośrednio przynosi też informacje o Ewie. Grzymisław był zapewne bratem komesa Krzywosąda, kilkakrotnie występującego w otoczeniu Konrada. Sam Grzymisław wraz z bratem Krzywosądem świadczył w dokumencie Konrada Mazowieckiego wystawionym w Bieczu między 23 kwietnia 1228 roku a rokiem 1235 w sprawie nadania ziemi chełmińskiej i wsi Orłów krzyżakom²⁸. Zapewne inny Krzywosąd z bratem Dobrogostem pojawił się w otoczeniu księcia Bolesława w dokumencie z 1229 roku dla biskupstwa płockiego²⁹, ale w akcie syna Konrada – Bolesława – z 1 października 1239 roku dotyczącym nadania wsi Orzechowo, Dninsów, Skusewo dla templariuszy³⁰ mógł świadcować

²⁶ *Hereditatem, que vulgariter Dambrova nuncupatur, quam eidem, cum traduceretur, tradidit mater suam in perpetuum more dotis possidendam, contulit...* Zob. *Nowy kodeks dyplomatyczny Mazowsza*, cz. 2: *Dokumenty z lat 1248–1355*, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, współpr. K. Pa-cuski, H. Wajs, Wrocław 1989, nr 4 [dalej: NKDMaz]; DKM, s. 47–48, nr 9.

²⁷ DKM, s. 47–48, nr 9; NKDMaz, cz. 2, nr 4. Zob. S. Kostanecki, *Nauczyciele i wychowanie w szkole płockiej. Obecnie imienia Stanisława Małachowskiego (XIII–XX w.)*, „Notatki Płockie” 1958, t. 3, nr 18, s. 12–26; P.P. Obolewski, *Zarys dziejów parafii i kościoła w Białotarsku*, „Studia Włocławskie” 2013, t. 15, s. 155.

²⁸ ZDMaz, nr 264; *Preussisches Urkundenbuch*, hrsg. v. R. Philippi, Bd. 1, Teil 1, Königsberg 1882, nr 64 [dalej: PrU].

²⁹ *Kodeks dyplomatyczny księstwa mazowieckiego obejmujący bulle papieżów, przywileje królów polskich i książąt mazowieckich nadane tak korporacji jak i osób prywatnych*, wyd. T. Lubomirski, Warszawa 1863, nr 5 [dalej: KDKMaz].

³⁰ DKM, s. 290, nr 5.

Krzywosąd, brat Grzymisława. Krzywosąd był też obecny u boku Konrada 7 listopada 1231 roku w trakcie zjazdu w Warce nad Pilicą³¹ oraz w 1240 roku w Gillow, gdzie Konrad wystawił dokumenty dla klasztoru w Czerwińsku w obecności trzech synów³². W 1242 roku w dyplomie Konrada i jego trzech synów dla Henryka de Vide wymieniono łowczego Krzywonosa³³, z kolei cześnik Krzywosąd został też wymieniony w dokumencie Bolesława, syna Konrada, dla klasztoru w Czerwińsku w 1246 roku³⁴. W otoczeniu Konrada mógł zatem przebywać od około 1229 roku Krzywosąd, brat Grzymisława, który pod koniec życia Konrada objął u jego boku urzędy. Nie da się oczywiście z całą pewnością powiedzieć, że wymienioną powyżej aktywność u boku księcia można wiązać z jedną osobą o imieniu Krzywosąd, ale sprawdzony urzędnik i towarzysz książęcy mógł być następnie przez księcia mazowieckiego wysyłany jako wsparcie dla syna lub też jego informator na dworze syna. Zważywszy na politykę personalną prowadzoną przez Konrada, której celem było umniejszanie znaczenia możnych i utrzymywanie równowagi wpływów w swoim otoczeniu poprzez popieranie średniego rycerstwa, którego przez cały okres swego życia nie dopuszczał jednak do zbyt dużego znaczenia³⁵, oraz rzadkie dłuższe występowanie tych samych postaci w otoczeniu księcia, można powiedzieć, że Krzywosąd wyróżnił się dosyć silną pozycją, więc zapewne rodzina męża Ewy cieszyła się stosunkowo mocnym statusem na Mazowszu. Dokument dotyczący nadania Ewy został wystawiony 3 lata po ostatnim wystąpieniu Krzywosąda w dokumentach. Omówiony powyżej dokument Ewy, w którym wymieniona jest jako darczyńca wdowa, sugeruje silną pozycję wdowy również w odniesieniu do warstwy rycerskiej na Mazowszu³⁶.

Kolejna kobieta wymieniona w książęcym dokumencie to Bogusława. W dyplomie wydanym w Ostrowie 18 kwietnia 1256 roku książę Siemowit zaświadczył, że rycerz Konrad podarował posiadłość Wielka Wkra biskupstwu płockiemu, zastrzegając dla siebie i żony Bogusławy dożywocie i opiekę biskupa płockiego.

³¹ ZDMaz, nr 309–310.

³² DKM, nr 7, s. 291; *Kodeks dyplomatyczny Polski*, wyd. L. Rzyszczewski, A. Muczkowski, J. Bartoszewicz, t. 2, cz. 1, Warszawa 1848, nr 27 [dalej: KDP]; DKM, nr 6, s. 291; ZDMaz, nr 400.

³³ PrU, t. 1, cz. 1, nr 139.

³⁴ *Kodeks dyplomatyczny Polski*, wyd. L. Rzyszczewski, A. Muczkowski, J. Bartoszewicz, t. 1, Warszawa 1847, nr 33.

³⁵ B. Śliwiński, *Początki rządów Konrada I Kazimierzowicza na Kujawach*, „Ziemia Kujawska” 1985, t. 7, s. 27.

³⁶ Zob. badania A. Świeżawskiego (*Zakres władzy książy wydziałonych i wdów książęcych na Mazowszu*, [w:] idem, *Mazowsze i Ruś Czerwona w średniowieczu*, Częstochowa 1997, s. 162–167), dotyczące głównie pozycji księżnych. Silna pozycja prawna księżnych-wdów utrzymywała się także w XIV i XV wieku. Zob. M. Piber-Zbieranowska, *Żony Piastów mazowieckich. Znaczenie polityczne księżnych w późnym średniowieczu (XIV–XVI w.)*, [w:] *Dziedzictwo książy mazowieckich. Stan badań i postulaty badawcze*, red. J. Grabowski, R. Mroczek, P. Mrozowski, Warszawa 2017, s. 127–140.

Niewiele można powiedzieć o samej Bogusławie. Być może do majątku jej męża Konrada należał też Konradziec, położony obok wsi Wielka Wkra³⁷. Uwagę zwraca natomiast imię męża Bogusławy, które ten mógł otrzymać w nawiązaniu do imienia ojca księcia Siemowita – Konrada Mazowieckiego, choć należy wskazać, że imię to nie należało do rzadkich. Możliwe jest jednak, że decyzję o oddaniu posiadłości w zamian za dożycie Konrad i Bogusława podejmowali w dojrzałym wieku, zatem Konrad mógł się urodzić w pierwszej fazie rządów Konrada Mazowieckiego do około 1220 roku, a jego ojciec – być może wyrażając wdzięczność za jakieś łaski książęce, np. posiadłości – nazwał imieniem książęcym swego syna. Jacek Hertel w odniesieniu do rodowych imion piastowskich stwierdził, że nie były one zastrzeżone jedynie dla przedstawicieli dynastii, używano ich bowiem wśród przedstawicieli polskiego społeczeństwa średniowiecznego w tym samym czasie, gdy nadawano je przedstawicielom dynastii³⁸. Dodatkowo warto zauważyć, że imię Konrad, wśród imion noszonych przez członków dynastii, nie było imieniem odziedziczonym po agnatach, czyli po mieczu, tylko imieniem kognityjnym, odziedziczonym po kądzieli, ponieważ książę Konrad Mazowiecki otrzymał je po dziadku ze strony matki Heleny – księciu znojemskim Konradzie. Niewykluczone zatem, że rodzina męża Bogusławy mogła otrzymać jakieś nadania od księcia Konrada.

Geneza wielkiego sporu, który przekroczył granice ziem polskich i dotarł przed oblicze papieża, związana jest z nadaniami czynionymi przez Konrada Mazowieckiego na rzecz swojego wieloletniego współpracownika – Boguszy Miećławowica z Lubania, wojewody mazowieckiego w latach 1228–1241³⁹, a także wojewody łęczyckiego⁴⁰ oraz krótko kasztelana krakowskiego⁴¹. Po utracie przez Konrada Mazowieckiego Krakowa w 1243 roku doszło jednak do sporu między księciem a możnym, który przeszedł na służbę syna Konrada – Kazimierza kujawskiego. Wprawdzie uczynione przez Boguszę pod koniec życia nadanie dotyczy głównie terytorium Kujaw i zapewne z tego terytorium wywodziła się jego żona, ale ze względu na wieloletnią współpracę Boguszy z Konradem Mazowieckim i sprawowanie przez niego urzędów w dzielnicy mazowieckiej trzeba przybliżyć kwestię jego testamentu, w którym zdecydował o losach swojej żony, Ludmiły. Bogusza Miećławic, wystawiając testament w 1258 roku w obecności żony, biskupa włocławskiego Wolimira, licznie zgromadzonych kanoników i kapelanów, rozdzielił swe dobra między żonę Ludmiłę i różne instytucje kościelne,

³⁷ NKDMaz, nr 23, s. 24.

³⁸ J. Hertel, *Imiennictwo dynastii piastowskiej we wcześniejszym średniowieczu*, Warszawa–Poznań–Toruń 1980, s. 134.

³⁹ ZDMaz, nr 266 (1228); ZDMaz, nr 307; KDW, t. 1, nr 132, 134 (1232).

⁴⁰ *Urzednicy łęczyńscy, sieradzcy i wieluńscy XIII–XV w. Spisy*, red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1985, cz. A, nr 353, 355.

⁴¹ KDM, t. 2, nr 419; KDM, t. 2, nr 421 (1242); KDP, t. 2, cz. 1, nr 34 (1242).

zapisując m.in. mazowiecki Powsin⁴². Większość posiadłości (zlokalizowanych w ziemi dobrzyńskiej) otrzymała Ludmiła, którą Bogusza oddał pod opiekę biskupowi wrocławskiemu Wolimirowi, mającemu przejąć te posiadłości po śmierci Ludmiły. Bogusza nie miał potomków męskich, miał natomiast córki, które wcześniej wyposażył⁴³, ale przeciwko rozporządzeniu majątkiem Boguszy wystąpili dalsi jego krewni: Świętosław, Szymon i Chwalibóg⁴⁴. Rozjemcą w sporze miał być Bolesław Wstydlivy, który wydał wyrok satysfakcjonujący wdowę i biskupa Wolimira. Książę Kazimierz trzymał się na uboczu sprawy, ale zaangażował się w nią na prośbę cystersów ze Szpetala oraz w sytuacji mocnego wzmocnienia pozycji Wolimira. Wkrótce doszło do długotrwałego sporu między księciem Kazimierzem kujawskim a biskupem wrocławskim Wolimirem, trwającego właściwie do śmierci księcia w 1267 roku. W czasie jego trwania miały miejsce najazdy książęce na dobra biskupa i nałożono na księcia ekskomunikę⁴⁵.

Na zjazdach międzydzielnicowych, w trakcie których rozsądzano spór, występowała także Ludmiła, np. 23 września 1258 roku w Chorzęcinie w trakcie zgromadzenia książąt – kujawskiego Kazimierza, krakowsko-sandomierskiego Bolesława Wstydlivego oraz biskupów i dostojników świeckich – Ludmiła zrzekła się na rzecz biskupa wrocławskiego wszystkich dóbr przekazanych jej przez męża⁴⁶. Ludmiła, zapewne matka córek Boguszy, która towarzyszyła mężowi najpewniej przy jego śmierci, jako wdowa stosunkowo często występowała publicznie po tym, jak wsparta przez biskupa Wolimira wraz z nim weszła w spór z krewnymi męża. Nie wiemy, z jakiego wywodziła się rodu. Występowała na zjazdach, na których w obecności książąt Bolesława Wstydlivego i Bolesława Pobożnego zajmowano się sprawą tego konfliktu majątkowego, który przerodził się w konflikt polityczny. Musiała szukać świadków, którzy daliby świadectwo przeciwko zarzutom krewnych jej męża. Z jednego z listów papieża Aleksandra IV możemy domyśleć się, że dysponowała jedynie świadkami z kręgów duchowieństwa, co Kazimierz wykorzystał, rozstrzygając spór na korzyść krewnych Boguszy⁴⁷. Ludmiła zapewne próbowała jednak uspokajać ten gorący spór, bo za jej pośrednictwem w czasie buntu swoich synów Kazimierz szukał porozumienia z biskupem Wolimirem. Kazimierz oddał jej też latem 1261 roku wieś Pławin,

⁴² NKDMaz, nr 36; DKM, s. 193, nr 20.

⁴³ J. Bieniak, *Doliwowie w XIII w. (Przesłanki późniejszej świetności rodu w Królestwie Polskim ostatnich Piastów)*, [w:] idem, *Polskie rycerstwo średniowieczne. Wybór pism*, Kraków 2002, s. 233. Zob. DKM, s. 198–199, nr 25.

⁴⁴ B. Śliwiński, *Rycerstwo kujawskie a biskupstwo wrocławskie w XIII w. Kontakty majątkowe*, „Zapiski Historyczne” 1984, t. 49, s. 9.

⁴⁵ P. Żmudzki, *Studium podzielonego Królestwa. Książę Leszek Czarny*, Warszawa 2000, s. 92–99.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 95.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 99, 102.

która stanowiła osobisty majątek wdowy, zagarnięty przez księcia z powodu trzykrotnej nieobecności Ludmiły przed sądem⁴⁸.

Mimo ograniczonych informacji źródłowych o dziejach Ludmiły, w porównaniu z innymi kobietami związanymi z Mazowszem przez posiadłości czy urzędy sprawowane przez ich mężów, możemy o niej powiedzieć stosunkowo dużo. Zupełnie inaczej jest w przypadku Cecylii, która wraz z mężem czyniła nadanie na rzecz kapituły płockiej. Z dokumentu wystawionego 18 maja 1259 roku dowiadujemy się jedynie, że biskup Andrzej wraz z kapitułą płocką w Płocku otrzymali od komesa Cieszyna, syna Zbyluta, i jego żony Cecylii wsie Wieski i Reczyn oraz źreb w Cieślach z zastrzeżeniem dożywocia. Małżonkowie uzyskali też od biskupa obietnicę modłów i opieki⁴⁹.

Do konfliktowej sytuacji, dotyczącej nadania, w którym udział brała kobieta, doszło za panowania Konrada II czerskiego. Potwierdził on w Błoniach jako *dux Mazouie et terre Czryrnensis* w dwóch dokumentach, wystawionych na początku listopada 1282 roku, nadanie dokonane dla biskupstwa płockiego przez Sarę, córkę Markusza, dotyczące wsi Piaski (Duchowne) wraz z częścią Wisły i wyspami, rozciągając na tę posiadłość immunitet dla katedry płockiej⁵⁰. Trudno wyjaśnić, dlaczego w tej samej sprawie wystawca wydał w odstępie kilku dni dwa dokumenty. Jako świadków dokumentów wymieniono: kanclerza Andrzeja, sędziego Sensira, kasztelana rokickiego Mikołaja, skarbnika Jana, kleryka Algera⁵¹ oraz dominikanina Aleksandra⁵², podsędka Klemensa, kapelana Zyfryda i kleryka Mikołaja⁵³. Jednak krewni Sary zaprotestowali przeciwko uczynionemu przez nią nadaniu, o czym świadczy dokument z dnia 24 sierpnia 1285 roku wystawiony bez wymienienia świadków. Jego treść wskazuje, że doszło do konfliktu między biskupem płockim Tomaszem a krewnymi Sary. Książę Konrad prosił bowiem swego brata Bolesława, władającego częścią płocką Mazowsza, by ten oddalił pretensje Stanisława i Jana Boguciców, którzy pozwali Tomasza biskupa płockiego o połowę wsi Piaski (Sobolowo)⁵⁴. Nie wymieniono w dokumencie męża Sary, ale z dyplomów potwierdzających nadanie Markusza i Sary dla biskupa wynika, że dobra te były wianem Sary, które dostała od ojca.

Analizie w niniejszym opracowaniu poddano 10 dokumentów wystawionych przez władców mazowieckich bądź dokumentów, których odbiorcami były głównie instytucje kościelne zlokalizowane na terenie Mazowsza lub dotyczyły one osób posiadających dobra na tym terytorium.

⁴⁸ DKM, s. 197–198, nr 24. P. Żmudzki, *op. cit.*, s. 135–136.

⁴⁹ NKDMaz, nr 40, s. 41.

⁵⁰ NKDMaz, cz. 2, nr 67–68, s. 64–65.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² NKDMaz, cz. 2, nr 67.

⁵³ MKDMaz, cz. 2, nr 68.

⁵⁴ NKDMaz, cz. 2, nr 74.

Już w latach 40. XII wieku nadania na rzecz biskupstwa płockiego czyniła Dobiechna, żona Wojsława z rodu Powalów. W dokumencie patriarchy Monacha z 1198 roku została wymieniona bez podania imienia żona wojewody mazowieckiego, Żyry, również pochodzącego z tego rodu. Obie kobiety przynależały zatem do możnowładczego rodu Powalów. W skład elity mazowieckiej mogły wchodzić też Przybysława, wdowa po Krystynie, żona komesa Mikołaja, oraz Ewa, wdowa po Grzymisławie, może także Bogusława, żona komesa Konrada. Niewątpliwie do warstwy możnowładczej, choć raczej kujawskiej, należała Ludmiła, wdowa po Boguszy Miećławowicu, urzędniku Konrada I Mazowieckiego. Nic nie wiemy o żonie komesa Cieszyna – Cecylii, ale samo określenie „komes” sugeruje, że jej mąż mógł nie być szeregowym rycerzem. W dokumentach Konrada II wspomniano też Sarę, córkę Markusza, której nadanie na rzecz kościoła kwestionowali członkowie jej rodziny, podobnie jak to się stało w przypadku wspomnianej wyżej Dobiechny.

Podsumowując informacje pochodzące z dokumentów dotyczących uczestnictwa kobiet z warstwy rycerskiej w życiu publicznym dzielnic mazowieckiej, należy stwierdzić, że uchwytne jest dysponowanie przez kobiety swoim majątkiem już na początku okresu rozbitcia dzielnicowego, kiedy zaczynają pojawiać się w większym stopniu dokumenty prywatne, choć kobiety pojawiają się w badanym okresie w nielicznych dokumentach, szczególnie w porównaniu z innymi dzielnicami, np. w przypadku księstwa krakowsko-sandomierskiego takich dokumentów jest blisko 30⁵⁵. Trzeba jednak podkreślić, że niewiele znamy np. nadań czynionych na rzecz rycerzy przez władców mazowieckich, co może być związane ze stosunkowo małym rozpowszechnieniem zwyczaju wystawiania przez nich dokumentów na rzecz rycerzy lub dotyczących ich spraw.

Wszystkie wspomniane powyżej dokumenty, z których dowiadujemy się o nadaniach czynionych przez kobiety bądź z ich udziałem, zostały wydane w sprawach dotyczących kościoła, zapewne z inicjatywy zainteresowanych (np. biskupów). Podobną sytuację obserwujemy w dzielnic krakowsko-sandomierskiej⁵⁶. Nie można jednak wykluczyć, że we w pełni schryścianizowanym już w tym okresie środowisku jego przedstawicielki zdawały sobie sprawę z wagi tego typu przedsięwzięć, dając w ten sposób dowody pobożności, ale także zabezpieczając swoją sytuację. Należałoby się zastanowić, czy w tych aktach pobożności górowały nad swymi mężami/ojcami/synami, co wymagałoby odrębnych badań. Warto zasygnalizować, że wśród nadań czynionych przez rycerzy i możnych na rzecz instytucji kościelnych część dotyczy zadośćuczynienia i sytuacji spornych⁵⁷.

⁵⁵ A. Teterycz-Puzio, *Pozycja kobiet...*, s. 93.

⁵⁶ *Ibidem*, passim.

⁵⁷ Zob. np. KDP, t. 1, nr 13; ZDMaz, nr 210 – w 1221 roku w dokumencie Konrada I wzmianka o nadaniu wsi Glinki przez komesa Pobeczana (Obeczana?) klasztorowi czerwieńskiemu; KDK-Maz, nr 25 – dokument Michała z 1256 roku dla biskupstwa płockiego; NKDMaz, cz. 2, nr 17

Trzeba zauważyć, że w analizowanych dokumentach kobiety, które zostały w nich wspomniane, pojawiały się jako wdowy, w większości przypadków czyniąc samodzielnie nadania na korzyść instytucji kościelnych, czasami też czyniły rozporządzenia majątkowe wraz ze swoimi mężami. W dwóch przypadkach kobiety zostały wspomniane w dokumentach swoich mężów. W jednym przypadku sprawy, w którą zaangażowana była kobieta, dotyczą aż trzy dokumenty. Właściwie wszystkie kobiety, z wyjątkiem jednego dokumentu, zostały wymienione z imienia. Dokumenty wskazują wprawdzie na możliwość samodzielnego dysponowania przez kobietę posiadanymi dobrami, ale o większości tych darowizn dowiadujemy się w chwili ich zakwestionowania, najczęściej przez krewnych męża. To może oznaczać, że pozostawienie wdowie dożywotniego zabezpieczenia było w tym środowisku akceptowane, ale dysponowanie nim już kwestionowano. W innych dzielnicach (np. na Śląsku) także miały miejsce takie sytuacje⁵⁸. Jeśli porównujemy uwarunkowania w poszczególnych dzielnicach, warto zauważyć, że w księstwie krakowsko-sandomierskim kobiety pojawiały się w źródłach w bardziej różnorodnym charakterze niż na Mazowszu: czyniły nadania samodzielnie lub wraz z innymi przedstawicielami rodziny; kilkakrotnie były odbiorcami dokumentów książęcych (szczególnie Bolesława Wstydlwego i Kingi); wspomniano je w dyplomach ich mężów⁵⁹; same też, np. jako przeorysze klasztorów, wystawiały dokumenty, choć należy pamiętać, że znanych jest więcej dokumentów dotyczących kobiet z księstwa krakowsko-sandomierskiego niż z Mazowsza. Zastanawia mała ilość dokumentów mazowieckich, w których dyspozycje majątkowe czyniły kobiety, co jednak nie musi świadczyć o słabszej niż w innych dzielnicach pozycji kobiety z warstwy rycerskiej; może to być również związane ze stosunkowo małym upowszechnieniem wystawiania dokumentów przez możnych i rycerzy w XIII wieku na Mazowszu.

– potwierdzenie Siemowita I z 1254 roku dla katedry plockiej dotyczące nadania wsi Słup przez Żyrosława; NKDMaz, cz. 2, nr 18 – wzmianka w dokumencie Siemowita I z 1254 roku o darowaniu biskupowi plockiemu wsi Noroua przez podkomorzego Damiana; NKDMaz, cz. 2, nr 22 – Michał Spiciszowic w 1256 roku zobowiązał się zwrócić biskupowi plockiemu część wsi Sobieszyno; NKDMaz, cz. 2, nr 42 – dokument Bolesława Wstydlwego z 1260 roku w sprawie wsi Garna nadanej przez Mikołaja Janowica arcybiskupowi gnieźnieńskiemu jako zadośćuczynienie za zabójstwo; NKDMaz, cz. 2, nr 49 – informacja w dokumencie z 1267 roku o darowaniu wsi Rakowo biskupstwu plockiemu przez komesa Tomasza Piotrowica; NKDMaz, cz. 2, nr 644 – informacja w dokumencie Bolesława II z 1281 roku o zrzeczeniu się przez Piotra i Degana pretensji do biskupa wrocławskiego w sprawie granic.

⁵⁸ Zob. W. Semkowicz, *Nieznany testament Tomasza II, biskupa wrocławskiego (1270–1292)*, „Collectanea Theologica” 1936, t. 17, nr 1–2, s. 268; T. Jurek, *Ślub z obcym...*, s. 41.

⁵⁹ A. Teterycz-Puzio, *Pozycja kobiet...*, passim.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Dokumenty kujawskie i mazowieckie przeważnie z XIII w.*, wyd. B. Ulanowski, Kraków 1887.
- Kodeks dyplomatyczny księstwa mazowieckiego obejmujący bulle papieżów, przywileje królów polskich i ksiąg mazowieckich nadane tak korporacji jak i osób prywatnych*, wyd. T. Lubomirski, Warszawa 1863.
- Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, wyd. F. Piekosiński, t. 2, Kraków 1886.
- Kodeks dyplomatyczny Polski*, wyd. L. Rzyszczewski, A. Muczkowski, J. Bartoszewicz, t. 1, Warszawa 1847.
- Kodeks dyplomatyczny Polski*, wyd. L. Rzyszczewski, A. Muczkowski, J. Bartoszewicz, t. 2, cz. 1, Warszawa 1848.
- Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, wyd. I. Zakrzewski, t. 1, Poznań 1877.
- Najstarszy zwód prawa polskiego*, wyd. J. Matuszewski, Warszawa 1959.
- Nowy kodeks dyplomatyczny Mazowsza, cz. 2: Dokumenty z lat 1248–1355*, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, współpr. K. Pacuski, H. Wajs, Wrocław 1989.
- Preussisches Urkundenbuch*, hrsg. v. R. Philippi, Bd. 1, Teil 1, Königsberg 1882.
- Zbiór dokumentów i listów miasta Płocka*, wyd. S.M. Szacherska, t. 1, Warszawa 1975.
- Zbiór ogólny przywilejów i spominków mazowieckich*, wyd. J.K. Kochanowski, Warszawa 1919.

Literatura

- Bieniak J., *Doliwowie w XIII w. (Przesłanki późniejszej świetności rodu w Królestwie Polskim ostatnich Piastów)*, [w:] idem, *Polskie rycerstwo średniowieczne. Wybór pism*, Kraków 2002.
- Bogucki A., *Komes w polskich źródłach średniowiecznych*, Warszawa 1972.
- Bogucki A., *O strukturze administracyjnej Polski XI i XII w.*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1992, t. 44.
- Deptuła C., *Kolegiata Najświętszej Marii Panny na podgrodzium płockim (próba nowego ujęcia zagadnienia)*, „Notatki Płockie” 1959, t. 4.
- Dobosz J., *Monarchia i moźni wobec kościoła w Polsce do początku XIII w.*, Poznań 2002.
- Gąsiorowski A. (red.), *Urzednicy łączynscy, sieradzcy i wieluńscy XIII–XV w. Spisy*, Wrocław 1985.
- Hertel J., *Imiennictwo dynastii piastowskiej we wcześniejszym średniowieczu*, Warszawa–Poznań–Toruń 1980.
- Jurek T., *Ślub z obcym. Żony i córki niemieckich rycerzy na Śląsku w XIII i XIV w.*, [w:] *Kobieta i rodzina w średniowieczu i na progu czasów nowożytnych*, red. Z.H. Nowak, A. Radziwiński, Toruń 1998.
- Jurek T., *Wędrowni rycerze i ich damy. Małżeństwa obcych rycerzy na Śląsku w XIII i XIV w.*, [w:] *Kobieta w kulturze średniowiecznej Europy*, red. A. Gąsiorowski, Poznań 1995.
- Kostanecki S., *Nauczyciele i wychowankowie szkoły płockiej. Obecnie imienia Stanisława Malachowskiego (XIII–XX w.)*, „Notatki Płockie” 1958, t. 3, nr 18.
- Maliniak J., *Kobieta w hierarchii urzędniczej średniowiecznego miasta (na przykładzie pisarki miejskiej)*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1999, t. 54, nr 4.
- Michalski M., *Kobiety i świętość w żywotach trzynastowiecznych księżnych polskich*, Poznań 2004.
- Mularczyk J., *Dobór i rola świadków w dokumentach śląskich do końca XIII w.*, Wrocław 1977.
- Obolewski P.P., *Zarys dziejów parafii i kościoła w Białotarsku*, „Studia Włocławskie” 2013, t. 15.
- Pac G., *Kobiety, asceza i władza nad ciałem w późniejszym średniowieczu*, „Przegląd Historyczny” 2009, t. 100, nr 3.
- Piber-Zbieranowska M., *Żony Piastów mazowieckich. Znaczenie polityczne księżnych w późnym średniowieczu (XIV–XVI w.)*, [w:] *Dziedzictwo ksiąg mazowieckich. Stan badań i postulaty badawcze*, red. J. Grabowski, R. Mroczek, P. Mrozowski, Warszawa 2017.

- Piętka J., *Geneza mazowieckiej elity feudalnej i jej stan w pierwszym okresie niezależności księstwa (1138–1371)*, „Rocznik Mazowiecki” 1979, t. 7.
- Pluta E., *Abbies, Prories, Mother: The Position of a Mather Superior on Selected Examples of Female Convents in the Medieval Lesser Poland Region*, [w:] *Kobieta niepoznana na przestrzeni wieków*, red. A. Obara-Pawłowska, A. Miączewska, D. Wróbel, Lublin 2017.
- Pobóg-Lenartowicz A., *Aktywność kobiet w życiu społeczno-gospodarczym średniowiecznego Śląska*, [w:] *Kobiety o kobietach. Studia i szkice. Średniowiecze i czasy nowożytne*, red. W. Zawitkowska, Rzeszów 2010.
- Polak Z., *Lokacje płockie w świetle archeologii*, „Rocznik Mazowiecki” 2001, t. 13.
- Semkowicz W., *Nieznany testament Tomasza II, biskupa wrocławskiego (1270–1292)*, „Collectanea Theologica” 1936, t. 17, nr 1–2.
- Stawski M., *Początki klasztoru norbertanek w Płocku*, „Annales Academiae Pedagogicae Cracoviensis. Studia Historica” 2007, t. 5.
- Swieżawski A., *Zakres władzy książąt wydzielonych i wdów książęcych na Mazowszu*, [w:] idem, *Mazowsze i Ruś Czerwona w średniowieczu*, Częstochowa 1997.
- Szymaniak M., *Biskup płocki Gedko (1206–1223). Działalność kościelno-polityczna na tle procesu emancypacji Kościoła polskiego spod władzy kościelnej*, Toruń 2007.
- Szymczakowa A., *Pozycja kobiety w średniowiecznej Polsce*, [w:] *Kobiety o kobietach. Studia i szkice. Średniowiecze i czasy nowożytne*, red. W. Zawitkowska, Rzeszów 2010.
- Śliwiński B., *Czy Wierzosława, córka księcia kujawskiego Bolesława i wnuczka Mieszka III Starego, była mniszką w Żukowie na Pomorzu Gdańskim?*, „Pomorze, Mazowsze, Prusy. Gdańskie Studia z Dziejów Średniowiecza” 2000, t. 7.
- Śliwiński B., *Początki rządów Konrada I Kazimierzowicza na Kujawach*, „Ziemia Kujawska” 1985, t. 7.
- Śliwiński B., *Rycerstwo kujawskie a biskupstwo wrocławskie w XIII w. Kontakty majątkowe*, „Zapiski Historyczne” 1984, t. 49.
- Teterycz-Puzio A., *...domina et princeps... Władza książęcych na ziemiach polskich w XIII w. w świetle dokumentów*, [w:] *Kobiety i władza w czasach dawnych*, red. B. Czwojdrak, A.A. Kluczek, Katowice 2015.
- Teterycz-Puzio A., *Piastowskie księżne regentki. O utrzymanie władzy dla synów (koniec XII w. – początek XIV w.)*, Kraków 2016.
- Teterycz-Puzio A., *Pozycja kobiet z rodzin rycerskich w dzielnicach krakowsko-sandomierskiej w okresie rozbitcia dzielnicowego*, „Annales UMCS. Sectio F” 2019, vol. 74, DOI: <https://doi.org/10.17951/f.2019.74.75-95>.
- Wiesiołowski J., *Zmiana pozycji społecznej kobiety w średniowiecznej Polsce*, [w:] *Kobieta w kulturze średniowiecznej Europy. Prace ofiarowane Profesor Alicji Karłowskiej-Kamizowej*, red. A. Gąsiorowski, Poznań 1999.
- Wojciech-Masłowska G., *Między strachem a miłością. Jakich kobiet mężczyźni bali się w średniowieczu*, [w:] *Scriptura Kustos memoriae. Prace historyczne*, red. D. Zydorek, Poznań 2010.
- Wroniszewski J., *Nobiles Sandomirienses. Rody Dębów, Janinów, Grzymałów*, Kraków 2013.
- Wójcik M.L., *Ród Gryfitów do końca XIII w. Pochodzenie, genealogia, rozsiedlenie*, Wrocław 1993.
- Żmudzi P., *Studium podzielonego Królestwa. Książę Leszek Czarny*, Warszawa 2000.

Netografia

- Radziński A., *Kobieta w dokumentach papieskich późnego średniowiecza*, https://www.academia.edu/9062571/Kobieta_w_dokumentach_papieskich_p%C3%B3%C5%BAnego_%C5%9Bredniowiecza (dostęp: 4.01.2019).

ABSTRAKT

The article poses the question of the legal status of a woman of the knightly class in the 12th and 13th centuries in Masovia. Due to the scarcity of source materials, studies on the subject have been undertaken so far in a very limited scope. An analysis was conducted of ten documents that were drawn up in Masovia or issued by Masovian dukes in which women are mentioned during the period under discussion. They appeared in the documents most often together with their husbands or as widows granting charters mainly for the benefit of the Church. It is interesting to note that women mentioned in the documents, made property dispositions either together with their husbands or by themselves and the grants were made for the benefit of ecclesiastical institutions. The women who were mentioned in the article appeared in the documents, in most cases, made grants by themselves. In two instances, women were mentioned in their husbands' documents. In one instance, as many as three documents concern the case where a woman was involved. As a matter of fact, all the women except for one were mentioned by their names. In light of known documents, it should be concluded that during the period of feudal fragmentation in the province of Masovia women had the possibility of disposing of their property and their property rights were recognized. However, what is noticeable is that the number of documents from Masovia in which dispositions of property were made by women, is much smaller as compared to the number of documents coming from other parts of Poland.

Keywords: legal status of a woman; knightly class; Masovia; property

